

ZA HRANICE FEMINISTICKÝCH DISKUSÍ MEZI VÝCHODEM A ZÁPADEM¹ / MARTINA KAMPICHLER

Beyond feminist East/West debates

Abstract: The paper aims to critically analyze the construction of *feminist East/West debates* in the context of the anthology *Gender Politics and Post-Communism* (Funk, Mueller 1993). It does so from the perspective of *other* critical feminist voices as well as global power relations, taking effect in the international feminist academic community. Its starting point are discussions related to *differences among women* in feminist theories, which started in the 1980s and, in relation to them, the concept of “discursive colonization” (Chandra Talpade Mohanty), which underscores the effects of power/knowledge (Foucault) in international feminist research related to women in Third World contexts. The analysis in the second part of the paper focuses on the contributions by Nanette Funk, Hana Havelková and Jiřina Šiklová, which have been, in the literature, repeatedly related to the *feminist East/West debates*. Based on this analysis I argue that the central focus on differences along the “East”/“West” dividing line is the cornerstone of these debates, but, at the same time, it masks the power relations which co-create them. The point is an interaction of the East/West hierarchy with an essentialist and theoretically limited notion of *Western feminism*. Departing from that, I track how this interaction has shaped further developments of the debates, and explore how a non-essentialist understanding of *Western feminism* and, in relation to that, a turn toward examining the reproduction of global power relations through mainstream feminist analytical approaches, makes it possible to go beyond the identified limits of *feminist East/West debates*.

Keywords: differences in feminism, feminist East/West debates, post-socialist feminism, Western feminism

V průběhu 90. let 20. století se některé z předních českých feministek ve svých mezinárodních i domácích článcích opakovaně vymezovaly vůči *západnímu*² feminismu. Feminismu, který byl podle jejich názoru propagován příliš nadšenými *západními* feministkami, přestože měl – jak argumentovaly – v českém polistopadovém kontextu jen omezený přínos pro zdejší ženy,³ které měly ve srovnání se ženami ze *Západu* zcela odlišné zkušenosti.⁴ O tomto odmítnutí *západního* feminismu ze strany českých, ale i jiných žen z post-socialistických kontextů se v této době také začalo psát v mezinárodních (anglicko-jazyčných) feministických publikacích.⁵ Tematicky se tyto příspěvky zabývaly např. absencí feministického a/nebo ženského aktivismu, genderových studií a genderových a feministických teorií v postsocialistických kontextech,⁶ (ne)relevancí konceptů *západního* feminismu a genderových studií pro tyto kontexty, lokálními zvláštnostmi a odlišnostmi *východních* žen především na základě zkušeností ze socialistických režimů⁷ a v této souvislosti také nedorozuměním, problémy v komunikaci⁸ a mocenskou hierarchií mezi *Východem* a *Západem*.⁹

Některé z příspěvků se však tematicky zaměřily také na reflexi těchto debat samotných a hledaly důvody a vysvětlení, proč vznikly. Nacházely je především v celé řadě rozdílů mezi *Východem* a *Západem*¹⁰ a v tomto duchu se tyto debaty v literatuře často shrnují pomocí kategorií *Východ* a *Západ*: Nanette Funk (2007) je např. pojmenovala „East-West Women’s Dialogue“, Allaine Cerwonka (2008) zavedla pojem „East-West divide discourse“ a Mihaela Frunză a Theodora-Eliza Văcărescu (2004) používaly „(post) ‚East’/‚West’ divide“. Pojem „East-West feminist debate“ se zase nachází v pracích Mariny Blagojević (2004) a Laury Busheikin

(1997). Abych tyto debaty shrnula a zároveň odkazovala na specifický způsob jejich pojmenovávání, který se v literatuře objevil, používám ve své práci pojem *feministické diskuse mezi Východem a Západem*.

Časem se v souvislosti s těmito debatami také objevily některé kritické hlasy, které zpochybnilly především užitečnost kategorií „Východ“ a „Západ“ v nich. Veronika Wöhrer (2004, 2006), která svou analýzu soustředí na reflexi spolupráce mezi genderovými výzkumnice z Spojených států amerických, Rakouska, České republiky a Slovenska v první polovině 90. let 20. století, poukazuje na to, že se debaty točí především okolo diferencí a že kategorie „Východ“ a „Západ“ hrají klíčovou roli pro situování aktérek zapojených do kooperací a zobecňování pozorovaných rozdílů. V této souvislosti však upozorňuje také na absenci jasného vymezování kategorií a na celou škálu nereflektovaných významů, kterých tyto pojmy v rozhovorech a zkoumaných pracích nabývají. Mezi ně patří i mocenská hierarchie mezi vyspělou „Západní Evropou“ a zaostalým „Východem“ a Wöhrer kvůli tomu vyzývá k opatrnému využívání těchto pojmů, ne-li vyhýbání se jim. Allaine Cerwonka (2008) jde pak ještě o krok dále, když nejen že zpochybňuje užitečnost kategorií „Východ“ a „Západ“ pro znázornění difference, ale zároveň i důraz na tuto diferencii a její uznání, který podle ní v rámci „East-West divide discourse“ hraje klíčovou roli. Argumentuje, že právě uznání difference, které se podle ní v rámci *feministických diskusí mezi Východem a Západem* prezentuje jako důležité východisko, potenciálně reprodukuje mocenskou hierarchii, která je mimo jiné v diskusích tematizována. Přestože tyto práce zásadním způsobem přispívají ke kritickému uchopení *feministických diskusí mezi Vý-*

chodem a Západem a působení mocenských vztahů v jejich rámci, ponechávají otevřenou otázku, do jaké míry už samotný vznik těchto debat ve své specifické podobě – jakožto debat zaměřených na difference podél linie „Východ“/„Západ“ – byl výsledkem působení jistých mocenských vztahů.

V této souvislosti představuje Tereza Kodičková (2002) se svým článkem „Co je nám do třetího světa aneb zpráva o analýze českých akademických genderových textů“ další zajímavý pohled, kritický především vůči českým příspěvkům do těchto diskusí. V Česku zároveň představuje jedinou další reflexi těchto diskusí, které zde byly záležitostí 90. let, zatímco v mezinárodních publikacích se nacházejí ještě také v průběhu prvního desetiletí 21. století.¹¹ Kodičková poukazuje na to, že se české autorky ve svých pracích soustředí na poměrně úzký výsek feministických teorií, který identifikuje jako „[...] ideje ve stylu liberálního feminismu 70. a počátku 80. let, formulovaného bílými ženami středních tříd ve Spojených státech“ (Kodičková 2002: 72). Tento specifický druh feminismu přinesly podle Kodičkové „západní“ autorky do postsocialistických kontextů. Přestože Kodičková se ve své stati nezabývá přímo *feministickými diskusemi mezi Východem a Západem* a specificky tematické zaměření českých autorek nezkoumá dále v souvislosti se zaměřením „západních“ autorek (vysvětluje ho na obou stranách spíš v osobní rovině), toto zjištění otevírá zásadní otázku: Na co vlastně odkazoval často citovaný, ale nikdy neupřesněný „západní feminismus“, který postsocialistické ženy v rámci *feministických diskusí mezi Východem a Západem* odmítaly?

Vycházím-li z těchto kritik v rámci tohoto článku, vrátím se ke klíčovému momentu konstrukce těchto debat, abych zkoumala, jakým způsobem je vznik *feministických diskusí mezi Východem a Západem* ve své specifické formě propojen s mocenskými vztahy, které působí mezi „Východem“ a „Západem“ a jakou roli při tom hraje „západní feminismus“ a feministické přístupy, se kterými se spojuje.

Při určování klíčového momentu konstrukce *feministických diskusí mezi Východem a Západem* jsem se nechala vést odkazy na literaturu především ve výše uvedených pracích, které tyto diskuse reflektují a shrnují.¹² Z těchto odkazů sice nelze odvodit jednotný celek prací, které by vytvořily *feministické diskuse mezi Východem a Západem*, nicméně, právě v určení výchozího bodu těchto diskusí se do velké míry shodují: klíčovou roli hrál podle nich sborník *Gender Politics and Post-Communism* (Funk, Mueller 1993), na který odkazují všechny autorky. Nanette Funk – v rámci svého příspěvku do tohoto sborníku „Feminism East and West“ – také jako jedna z prvních interpretovala debatu o výše uvedených tématech jako feministickou záležitost mezi bývalými bloky z doby studené války – mezi *Východem a Západem*. Opakovaně se také odkazuje na autorky Slavenku Drakulić, Hanu Havelkovou a Jiřinu Šiklovou, které zároveň přispívají do tohoto sborníku.

Svou analýzu konstrukce *feministických diskusí mezi Východem a Západem* tedy soustředím na sborník *Gender Po-*

litics and Post-Communism a přistoupím k ní z hlediska „jiných“ kritických feministických hlasů¹³ a působení mocenských vztahů v rámci vývoje mezinárodní feministické akademické komunity. Tento přístup umožňuje nejen kriticky analyzovat působení mocenských vztahů v rámci jednotlivých textů, ale zároveň dovoluje výsledky této analýzy propojit se širšími trendy v rámci feministických teorií. Vycházím z diskusí, které od 80. let 20. století řeší *odlišnosti mezi ženami* v rámci feministických teorií a v souvislosti s nimi představím koncept *diskursivní kolonizace* (discursive colonization) Chandry Talpade Mohanty (2003: kapitola 1), který poukazuje na působení moci/vědění (Foucault) v rámci mezinárodních feministických výzkumů zabývajících se ženami z třetího světa. V souvislosti s tím pak pojednám také o pozici těchto kritik v rámci hlavního proudu feministických teorií.¹⁴ Ve druhé části článku tyto úvahy poslouží jako základ kritické analýzy konstrukce *feministických diskusí mezi Východem a Západem* v rámci sborníku *Gender Politics and Post-Communism* (Funk, Mueller 1993), kde se pak soustředím na příspěvky autorek Nanette Funk, Hany Havelkové a Jiřiny Šiklové, které se v literatuře opakovaně spojují s *feministickými diskusemi mezi Východem a Západem*. Na základě této analýzy budu argumentovat, že důraz na difference podél linie „Východ“/„Západ“ a jejich uznání je základním kamenem diskusí, který však v sobě zároveň skrývá mocenské vztahy, které tyto debaty spoluvytvářejí. Přitom jde především o spolupůsobení hierarchie *Východ/Západ* s esencialistickým uchopením obsahově specificky omezeného, *západního feminismu*. Budu také sledovat, jak toto propojení dále ovlivnilo průběh debat, a v této souvislosti poukážu na de-esencializaci *západního feminismu* jako na zásadní krok k překonání hranice *feministických diskusí mezi Východem a Západem*, které jsem ve své analýze identifikovala.

Vývoj feministických diskusí o odlišnostech mezi ženami v kontextu feministických teorií

Východisko diskusí o *odlišnosti mezi ženami* tvoří feministické hlasy identifikující *zkušenosti žen*, se kterými feministické teorie v 60. a 70. letech 20. století implicitně pracovaly, jako partikulární a privilegované zkušenosti *heterosexuálních, bílých, Západních/amerických středostavovských žen*. Jak tyto kritické hlasy argumentovaly, feministické teorie univerzalizovaly zkušenosti malé skupiny privilegovaných žen, které většina sociálně znevýhodněných žen nebyla s to sdílet (de Lauretis 1988). Proto teorie, které vycházely z těchto zkušeností, byly vnímány jako ignorující ženy s odlišnými zkušenostmi a přehlížející zvláštnosti jejich situace.

Takové kritické hlasy existovaly v podstatě už od začátku tzv. hnutí za osvobození žen (women's liberation movement), které vzniklo ke konci 60. let minulého století ve Spojených státech amerických a také v nesocialistických kontextech v Evropě. Jak ve své knize *Seperate roads to feminism* upozorňuje Roth Benita (2004), feministické orga-

nizace *chicana* a *afroamerických* žen vznikly v kontextu Spojených států amerických současně s organizacemi bílých žen. Nicméně podle Teresy de Lauretis (1987: 10) teprve dva sborníky, které vyšly o více než deset let později, zpřístupňovaly tyto kritiky širšímu publiku v rámci feministických teorií: sborník *This Bridge Called My Back*, který vydaly Cherríe Moraga a Gloria Anzaldúa v roce 1981 a v následujícím roce, *All the Women Are White, All the Blacks are Men, but Some of Us Are Brave*, který editovaly Gloria Hull, Patricia Bell-Scott a Barbara Smith (1982). De Lauretis argumentuje, že tyto dva sborníky vedly k jistému obratu ve vývoji feministických teorií směrem k problematizaci mocenských vztahů a odlišností mezi ženami.

Dřívější (především radikální) feministické úvahy zdůrazňovaly zkušenosti, které spojovaly ženy v protikladu k mužům, a stavěly feministický projekt na jednotném a stálém subjektu žen, který byl zakotven ve společném utlačování na základě genderu (ve smyslu pohlavní difference žen, srov. např. Redstockings [1969]). Výše připomenuté sborníky naproti tomu představily druh feministického uvažování, jehož cílem bylo zkoumat zkušenosti podél linií etnicity, rasy, třídy, sexuality, globálních mocenských vztahů atd., které potenciálně rozdělují a zpochybňují tento jednotný a stálý subjekt žen. Zároveň se však tyto kritické hlasy také snažily najít cesty k rozšíření pojmů *feminismus* a ženy jako jeho subjektu. Hledaly způsoby, které by byly s to reprezentovat jejich odlišnosti, ale zároveň vytvářet prostor pro společenský feministický projekt, který by byl méně zkreslený mocenskými vztahy mezi ženami.

Stať „Očima Západu“ („Under Western Eyes“) od Chandry Talpade Mohanty (2003: kapitola 1, Mohanty 2007 – výťah publikován v češtině), která poprvé vyšla v roce 1986, lze zařadit do první skupiny těchto kritik. Soustředí se na analýzu, jak se v mezinárodních feministických výzkumech, které se zabývají ženami v kontextech třetího světa, reprodukuje globální mocenské vztahy mezi ženami podél linie první svět/globální Sever – třetí svět/globální Jih. Ve středu pozornosti její analýzy stojí procesy *diskursivní kolonizace*. Podle Mohanty (2003: kapitola 1) v těchto procesech hraje zásadní roli využití analytické kategorie žen. Texty, které Mohanty ve své práci kriticky hodnotí, se vyznačují mimo jiné tím, že používají pojem ženy jako analytickou kategorii, která je už před analýzou jasně daná a známá. Vyplyvá z předpokladu útlatku, který sdílají všechny ženy. Proto místo toho, aby se zkoumaly (místní) mechanismy, které vedou k tomu, že konkrétní skupiny žen v konkrétních kontextech jsou znevýhodňované, je přístup, který Mohanty kritizuje, omezen na to, že v různých kontextech sbírá důkazy o tom, že ženy (na celém světě) jsou bez moci a utlačované patriarchátem. To znamená: otázka, jestli útlatk na základě genderu ve specifickém kontextu vůbec hraje roli, není součástí analýzy. Předpoklad této jednotné relevance genderu nasměruje analytickou pozornost na status žen jako objektu v jistém (patriarchálním) kontextu – jsou např. vystavené jistým náboženstvím, rodinným nebo zákonným

strukturám nebo politickým změnám atd. – který pak slouží jako důkaz pro univerzální patriarchální útlatk působící na všechny ženy. Tento analytický přístup podle Mohanty (2003) maskuje možnosti k sebe-určenému jednání („agency“) konkrétních skupin žen ve specifických historicko-geografických kontextech a redukuje gender na pohlavní diferenci, která tkví především v útlatku žen (jako skupiny). Pohlavní difference se tak stává prvořadou ve znázornění moci a konstruuje jednoduché binární rozdělení role pro ženy – jako utlačované – a muže – jako utlačovatele. Pro komplexnější pochopení situace konkrétních skupin žen nezůstává prostor. Hlavním prvkem procesů diskursivní kolonizace pak je propojení tohoto zjednodušeného genderového útlatku s „odlišnostmi žen třetího světa“. Tyto „odlišnosti“ podle Mohanty vyplývají z eurocentrického vnímání třetího světa jako *rozvojového*, respektive *zaostalého*, které nejen že v sobě skrývá mocenské vztahy mezi prvním svět/globálním Severem a třetím svět/globálním Jihem, ale zároveň vytváří specifickou reprezentaci „žen z třetího světa“ ve smyslu homogenní skupiny, která je bez moci, bez možnosti sebe-určeného jednání, vykořisťovaná a sexuálně zneužívaná. Tato reprezentace „žen z třetího světa“ v sobě zároveň skrývá specifickou sebe-reprezentaci „západních feministek“ jako vyspělých, osvobozených a aktivně určujících svůj život. Podle Mohanty (2003: kapitola 1) tyto způsoby diskursivní sebe-reprezentace zásadním způsobem přispívají k diskursivní kolonizaci, protože udržují „ženy z třetího světa“ v pozici pasivního objektu.

Mohanty tudíž dvojím způsobem konfrontuje „západní“ feministické výzkumy s Foucaultovou koncepcí moci (srov. např. Foucault 1990: 92–102; Mohanty 2003: 38–40): soustředí se na jedné straně na reprodukci mocenských vztahů prostřednictvím produkce vědění (feministické vědění o ženách z třetího světa) a na druhé straně poukazuje na statické a jednodimenzionální pojetí moci v těchto výzkumech, když přináší argumenty proti chápání genderu jako pohlavní difference, které vytváří pevně dané binární pozice pro muže a ženy. Jako alternativu ke kritizovanému přístupu vidí Mohanty analytický rámec, který propojuje lokálně zakotvenou a specifikovanou analýzu (nejen ve smyslu genderového útlatku) s kritickou reflexí globálních ekonomických a politických procesů (Mohanty 2003: kapitola 1; 222–223).

K úplnému pochopení kritik od Mohanty je ještě důležité dodat, že autorka chápe i pojmy „Západ“ a „třetí svět“ v duchu foucaultovského propojení moci/vědění. Upozorňuje na to, že tyto kategorie nevnímá jako esencialisticky spojené s konkrétními osobami, geografickými místy nebo regiony. Spíše se vztahují k politickým a analytickým dějstvím a k používání jistých metodologií – např. ve smyslu prezentovaného působení *genderu* ve smyslu *pohlavní difference*. V tomto smyslu může feminist(k)a z Evropy použít feministickou analytickou perspektivu „třetího světa“ (jako třeba já v rámci tohoto článku), stejně tak jako feminist(k)a ze „třetího světa“ může ve svém výzkumu používat „západní orientaci“ (Mohanty 2003: 270, poznámka 5). Z toho vyplý-

vá, že kolonizující efekty textů, které Mohanty analyzovala, nejsou esencialisticky propojené s osobami *západních* nebo *bílých* amerických středostavovských žen/feministek nebo s konkrétními geografickými místy. Jsou spíše výsledkem specifických metodologických a teoretických přístupů a globálních mocenských vztahů, které působí skrze ně.

Práce Mohanty a další kritiky znázorňující mocenské vztahy i odlišnosti mezi ženami a jejich zkušenostmi se staly v průběhu 80. let 20. století viditelnými (Letherby 2003; Lloyd 2005; Fraser 2007; de Lauretis 1988). Nicméně ani vyjádření těchto témat na základě kritické analýzy jako v případě Mohanty, ani invence a prezentace nových, alternativních přístupů automaticky nemění související nerovnosti. Spíše stejné mocenské vztahy, které v rámci feministických teorií vedly k ignorování subjektivity *jiných* feministických hlasů, vedou zároveň k marginalizaci (k „jinakosti“) těchto hlasů v rámci mainstreamových feministických teorií.

Zásadní otázkou je proto přijímání těchto kritik a alternativních konceptů v rámci produkce feministických teorií a míra, do jaké dokážou fakticky měnit hegemonní marginalizující přístupy a koncepty (Mohanty 2003). V této souvislosti Mohanty (1990) upozorňuje, že jde o to, jaká *diference* se uznává, jestli je *diference* vnímána ve smyslu pouhé variace – zbavena konfliktu, boje, moci, dějin a potenciálu narušení – nebo jestli se uznává *diference*, která je situována v hierarchii dominance a odporu, vztahuje se k asymetrickým a možná neslučitelným kulturním sférám, kterým nelze jednoduše vyhovět ve smyslu harmonie v rozmanitosti. Podle Ien Ang (2003) je to spíš první přístup, který dnes v rámci mainstreamového feminismu převládá. *Jiné* kritické feministické hlasy se sice připojují k existujícím feministickým teoriím, ale aniž by mohly zpochybnit zásadní předpoklady feministických teorií. V této souvislosti identifikuje Ang jistý imperativ k překonání a vyřešení *diference* prostřednictvím uznání, vzájemného porozumění a dialogu. Podle ní tento přístup sleduje cíl dosáhnout harmonického feministického pluralismu, který však nenabízí prostor k rozboru mocenských vztahů včetně přihlídnutí k (možná nevyřešitelným) rozporům a konfliktům, které zároveň mohou zpochybnit zásadní koncepty feminismu. Místo toho je prostor pro *jiné* kritické feministické hlasy omezen na artikulaci a řešení vlastní *diference*, aniž by mohly mít dopad na feministické teorie obecně (Ang 2003).

Oproti tomuto spíše pesimistickému vnímání dopadů *jiných* kritických feministických hlasů na vývoj mainstreamových feministických konceptů pohled na vývoj konceptu *genderu* naopak ukazuje, že *jiné* kritické feministické hlasy připravovaly a podporovaly zásadní posun tohoto konceptu.

V průběhu 80. let 20. století se tyto kritiky propojily s recepcí poststrukturalistických přístupů (např. Michel Foucault, Jacques Derrida, Jacques Lacan) v mainstreamových feministických teoriích a vedly k zásadní změně v uchopení konceptu *genderu*. Jako příklady zde mohou sloužit práce Terezy de Lauretis (1987) a Joan W. Scott (1986), které

se obě odvracejí od koncepce *genderu* ve smyslu pohlavní *diference* a přispívají ke komplexnímu uchopení konceptu *genderu* jako analytické kategorie. Ve svých pracích odkazují také na *jiné* kritické feministické hlasy, které jim do jisté míry udávaly směr (srov. také Scott 1993). V tomto duchu např. článek „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“ (Scott 1986), který se dodnes hojně cituje,¹⁵ zásadně posunul zaměření *genderových* výzkumů směrem ke zkoumání procesu mocné (re)produkce pohlavní *diference*. V pojetí *genderu jako analytické kategorie* podle Scott už muži a ženy nejsou jednotné a stálé kategorie přímo spojené s nerovným mocenským vztahem ve formě pohlavní *diference*. Vnímání lidských těl jako *diferencovaných* na mužská a ženská těla a odlišné významy, které jsou těmto (*diferencovaným*) tělům připisovány, je spíše výsledkem (lokálních a historicky situovaných) procesů sociální konstrukce, které se odehrávají na více rovinách a v propojení s mocenskými vztahy.

Gender jako analytická kategorie podle Scott tudíž prosazuje *genderovou* analýzu, jak ji vyžaduje např. Mohanty (2003: 31–33) ve své práci „Očima Západu“, která analyticky ukazuje, jak jsou ženy konstruované jako socioekonomická politická skupina v konkrétních lokálních kontextech. To znamená, že *jiné* kritické feministické hlasy byly předzvěstmi teoretického vývoje *genderu jako analytické kategorie* (Mohanty 1990: 181, poznámka 4) inspirované poststrukturalistickými kritikami, které se jistým způsobem kumulovaly v článku od J. W. Scott a šířily se dále do mainstreamu feministických teorií (na důležitost J. W. Scott pro svou práci odkazuje např. Judith Butler ve své knize *Gender Trouble* (1990); jedno z jejích východisek tvoří problematizace kategorie žen jako jednolitého subjektu feminismu).

Teoreticky tudíž celá tato trajektorie *jiných* kritických feministických hlasů v kontextu vývoje feministických teorií, včetně posunu v uchopení kategorie *genderu*, byla dostupná už v době, kdy v Evropě padly socialistické režimy a tím se zpřístupnily nové postsocialistické kontexty pro feministické a *genderové* analýzy. Nicméně pohled na tři feministické sborníky, které vznikly podobně jako *Gender Politics and Post-Communism* v první polovině 90. let – Corrin (1992), Rueschmeyer (1994) a Wejnert, Spencer, Drakulić (1996) – poukazuje (na základě jejich koncepcí v úvodu) na nereflektované používání kategorií *ženy* a *gender ve smyslu pohlavní diference*. Tyto sborníky se soustředí mimo jiné na prezentaci statistických informací o „ženách“ v různých postsocialistických kontextech, přitom však spíše zůstávají na deskriptivní rovině a nezabývají se mechanismy, které k popsání *situací žen* vedou.

Feministické diskuse mezi Východem a Západem ve sborníku Gender Politics and Post-Communism z hlediska „jiných“ kritických feministických hlasů

V následující části mého článku bude tato trajektorie *jiných* kritických feministických hlasů v kontextu vývoje feministických teorií sloužit jako základ ke kritické reflexi kon-

strukce *feministických diskusí mezi Východem a Západem* ve sborníku *Gender Politics and Post-Communism* (Funk, Mueller 1993). Budu se věnovat jak úvodu sborníku, ve kterém editorka Nanette Funk představuje a rámuje celý sborník, tak i jejímu vlastnímu příspěvku. Z řady příspěvků se dále soustředím na texty českých autorek Hany Havelkové a Jiřiny Šiklové. Tento omezený výběr textů vychází z propojenosti těchto autorek s *feministickými diskusemi mezi Východem a Západem*, kterou jsem detailněji nastínila už v úvodu.

Analyticky se soustředím především na *diskursivní kolonizaci* (Mohanty 2003) na základě analýzy používání kategorií *ženy* a *gender* a (sebe)reprezentace zkoumaných a zkoumajících žen v analyzovaných textech, stejně jako na tematizaci globálních mocenských vztahů – a to jak v propojení s lokální genderovou analýzou, tak v souvislosti s diferencemi mezi ženami v rámci feministických teorií (Mohanty 2003, 1990; Ang 2003).

Pojem *gender* hraje klíčovou roli v titulu sborníku – *Gender Politics and Post-Communism*. V úvodu ke sborníku však editorka Nanette Funk (1993: 1–14) neupřesňuje, v čem konkrétně tyto *genderové politiky* nebo *politiky genderu* spočívají. Význam tohoto pojmu lze rekonstruovat jen implicitně, z témat, kterým se autorka v úvodu věnuje. V této souvislosti je zásadní, že pojem *gender* používá jen ve spojení *genderové politiky* nebo v různých dalších spojeních, když odkazuje na konkrétní příspěvky sborníku (např. *gender segregation/identity/hierarchy/inequality* atd.). Úvod v podstatě pojednává o *situaci žen* po pádu socialistických režimů, v kontextu politické a ekonomické transformace, otevírá ale také otázky k *situaci žen* v době fungování těchto režimů. *Genderové politiky* se pak jeví jako pojem, který shrnuje všechny negativní dopady politického a ekonomického vývoje na ženy žijící v těchto kontextech před pádem socialistických režimů a po jejich pádu – jak to formuluje autorka: „Co jsou otázky, problémy a překážky, kterým čelí ženy v postkomunismu?“ (Funk 1993: 3, překlad M. K.¹⁶). Na mechanismy, které produkují tyto dopady, se Funk v této souvislosti neptá. To znamená, podobně jako v textech, které Mohanty ve své práci „Očima Západu“ kriticky hodnotila, pracuje i přístup, jenž Nanette Funk prezentuje v úvodu ke svému sborníku, s předdefinovanou kategorií žen a soustředí se na status žen jako objektu ve vztahu k bývalým režimům a k transformaci. Analýza se nesoustředí na *gender* jako analytickou kategorii v pojetí Joan W. Scott, ale vychází z předem dané pohlavní difference, která je považována za prvořadou k pochopení *situace žen* v postsocialistických kontextech (*genderové politiky* specificky působící na ženy).

V tomto duchu přináší úvod ke sborníku také specifickou reprezentaci *postsocialistických žen* (bez ohledu na věk, třídu, etnicitu, sexuální orientaci atd.), které kromě toho, že jsou spíše pasivními oběťmi *genderových politik*, mají dále problémy „[...] při vytváření veřejného diskursu o ženách, formovaného samotnými ženami a odhodlaného pomáhat ženám stát se samostatnými subjekty“ (Funk 1993: 1,

překlad M. K.¹⁷). *Postsocialistické ženy* v podání Funk tudíž nejsou samostatné subjekty a potřebují pomoc v procesu osamostatnění neboli emancipace. V této souvislosti pak autorka prezentuje *západní feminismus* a *západní feministky* jako zásadní podporu a inspiraci pro *postsocialistické ženy* k tomu, aby se staly samostatnými subjekty – jak autorka argumentuje např. v následující citaci, „západní feminismus“ a kontakt se „západními feministkami“ nabízí základní informace a stimulaci, které pak *postsocialistické ženy* zpracovávají k vlastním potřebám.

[...] postkomunistické ženy reagují na své vlastní, velmi odlišné podmínky, jak materiální, tak i kulturní. Takovéto podmínky zahrnují skutečnost, že tyto společnosti oslavovaly rovnost žen jako vyřešenou záležitost, která sloužila k legitimizaci socialismu (Petrova [Bulharsko]; Havelková [Československo]). Díla postkomunistických žen a jejich aktivity pak také vznikají v kontextu západního feminismu a v reakci na něj. Jejich díla jsou často stimulována a zakládají se na znalostech západní feministické literatury a na přímém kontaktu se západními feministkami, jejichž zájmy a diskurs si přivlastňují, odmítají nebo mění. (Funk 1993: 2, překlad M. K.¹⁸)

V této citaci se však nachází nejen jasné rozdělení rolí mezi „západními feministkami“ (jako aktivními a inspirujícími) a *postsocialistickými ženami* (jako pasivními a přijímajícími). Spolu s první částí citace pomáhá pochopit, jak Funk vnímá specifické zkušenosti lokálních žen: Na základě příspěvků do sborníku uznává, že *postsocialistické ženy* řeší také svá vlastní témata, která jsou propojena s místními podmínkami a historií. Existencí těchto lokálních specifik se však neomezují inspirativní moc „západního feminismu“. Přístup Funk k lokálním odlišnostem *postsocialistických žen* tady připomíná přístup, který Ien Ang (2003) kritizuje: mohou sice řešit specifika vlastní situace a tomu i případně přizpůsobit „západní feminismus“, to však nemůže zpochybnit základní relevanci „západních“ feministických konceptů. Tento přístup se dále zrcadlí ve snaze předcházet konfliktům mezi feministkami na „Východě“ a na „Západě“ a navzdory odlišnostem docílit *harmonické diversity*.

V této souvislosti je dále důležité, že Funk „západní feminismus“ nikdy nedefinuje ani teoreticky nerozvádí. Mlčení autorky v tomto ohledu nechává vzniknout jednodílnému, hladkému, obecně uznanému celku bez historického vývoje, vnitřních kritik nebo alternativ – jako by vymazala celý vývoj feministických teorií v průběhu 80. let 20. století. V pojetí Funk má tento „západní feminismus“ výrazný pozitivní význam – např. v citaci výše jako inspirace a podnět pro *postsocialistické ženy*. Nebo také v následující citaci, kde Funk identifikuje zásadní roli, a dokonce jistou povinnost („musí“!) „západního feminismu“ angažovat se v postsocialistických kontextech a přispívat k tomu, aby vznikl jak „postkomunistický feminismus“, tak i nezávislé ženské organizace.

Transformace směrem k postkomunismu musí být založena na feministickém závazku k rovné hodnotě a důstojnosti života žen, na Východě a na Západě. Západní feminismus musí silně pozvednout svůj hlas, aby byla jeho přítomnost cítit, musí sdílet své znalosti, pomáhat vývoji postkomunistického feminismu a nezávislých ženských organizací a podněcovat je. (Funk 1993: 14, překlad M. K.¹⁹)

V tomto pojetí je „západní feminismus“ sice velmi mocným nástrojem (k podpoře *postsocialistických žen*), není však propojen s globálními nebo jinými mocenskými vztahy. Autorka používá označení „Východ“/„Západ“ spíše ve smyslu nevinné geografické polohy, která zároveň odkazuje na bývalé bloky studené války. „Západní feminismus“ je v této logice – oproti definici Mohanty – esencialisticky propojen s konkrétními geografickými místy a regiony (bývalý *západní blok*), stejně tak jako s feministkami pocházejícími z těchto kontextů. Toto pojetí „západního feminismu“ přitom nereflexuje potenciální propojení jistých analytických přístupů – jako např. používané koncepce *genderu* ve smyslu *pohlavní difference* – s reprodukcí globálních mocenských vztahů (v duchu foucaultovského propojení moci/vědění).

Mocenské vztahy jsou naopak spíše vnímány jako něco, co je mimo feministické analýzy, což lze znázornit především na základě příkladů z příspěvku, který sama Funk napsala do svého sborníku – *Feminism East and West* (Funk 1993a). Jak popisuje, přivedla ji k tomu především její interakce s chorvatskou spisovatelkou a feministkou Slavenkou Drakulić. Když ji Funk pozvala, aby přispívala do sborníku, Drakulić reagovala esejem „A letter from the United States – The Critical Theory Approach“ (Drakulić 1993), kde ironicky komentuje dopis Nanette Funk a kritizuje její přístup při sestavování sborníku jako typický pro „americké muže a ženy z levice“. Jim (a tím i Funk) mimo jiné vyčítá, že při svých výzkumech kladou špatné otázky, které nejsou s to uchopit realitu žen žijících v postsocialistických zemích. Funk popisuje svou reakci na tento esej jako „ubliženou, pobouřenou a vztekou“, svou interakci s Drakulić však neinterpretuje v rovině osobní odpovědnosti a/nebo nedostatků používaných feministických přístupů, ale vnímá ji v globálním kontextu, jako „součást diskusí mezi Východem a Západem“ (Funk 1993a: 319, překlad M. K.), což podle ní vyžaduje další analýzu. V tomto duchu svou následující úvahu nesoustřeďuje na sebekritickou reflexi svých (feministických analytických) přístupů (reagující na kritiku Drakulić), ale především na „[...] skutečné strukturální mocenské a ekonomické nerovnováhy mezi východními a západními ženami a společnostmi, jejichž jsou součástí“ (Funk 1993a: 319, překlad M. K.²⁰), a důsledky, které s sebou přináší pro interakce mezi „západními feministkami“ a *postsocialistickými ženami*.

V tomto ohledu Funk odkazuje na jasnou mocenskou hierarchii mezi „Východem“ a „Západem“, která se po pádu socialistických režimů jeví mimo jiné jako začlenění „Východu“

do „Západu“, což vede k tomu, že se „Východ“ musí nově řídit standardy a hodnotami „Západu“ (srov. Funk 1993a: 319). Tato situace podle Funk vysvětluje také často odmítavý přístup ze strany postsocialistických žen, jak dále rozvádí v následující citaci:

V mnoha případech obrana, rozhořčení a odvěta jsou reakce postkomunistických žen, které jsou opět omezeny potřebou přizpůsobit se novým hierarchiím, do kterých jsou uvrženy. (Funk 1993a: 320, překlad M. K.²¹)

Z tohoto hlediska napětí v komunikaci mezi „západními feministkami“ a *postsocialistickými ženami* vzniká na základě velmi emocionální a negativní reakce *postsocialistických žen* na konfrontaci se „západními“ hodnotami a standardy (obrana, rozhořčení a odvěta). Podíl „západních žen“ na vzniku napjatých komunikačních situací pak Funk vidí v riziku, že si těchto (mocenských) nerovností nevšímají, respektive že se vůči nim chovají lhostejně a mohou na základě své dlouholeté praxe feministického aktivismu působit arogantně (srov. Funk 1993a: 320). V tom se nejen opakuje reprezentace *postsocialistických žen* jako pasivních (nereflexovaných a v afektu reagujících na měnění se situací) a „západních feministek“ jako těch, které svou (aktivní) reflexí jsou s to tuto situaci změnit. Funk tady popisuje hierarchii mezi „Východem“ a „Západem“ jako danou skutečnost, která patří k rozdílu mezi těmito kontexty a v tomto smyslu tvoří kulisu pro interakce mezi feministkami z těchto tak odlišných kontextů. Na tuto interakci může působit negativně, není však její součástí (ve smyslu pojetí moci od Foucaulta). Tudíž není možné problematizovat tyto „mocenské nerovnováhy“ jako neoddelitelnou součást produkce vědění a analytických přístupů. Je jenom možné je brát v úvahu, což v dané situaci znamená přistupovat k *postsocialistickým ženám* způsobem, který bere ohled na jejich podřízenou/znevýhodněnou pozici (ne však jako k rovnocenným partnerkám).

Z hlediska *jiných* kritických feministických hlasů se tedy jak koncepce sborníku, tak i příspěvek od Funk ukázaly jako případy *diskursivní kolonizace*, a to na jedné straně prostřednictvím analytického přístupu ke zkoumání žen a související jednoduté reprezentace *postsocialistických žen* jako pasivních obětí *genderových politik* (*gender politics*) a na druhé straně prostřednictvím pojetí moci, se kterým autorka pracuje a které potvrzuje dualitu moci *Západu* a *západních feministek* a bezmocnosti *Východu* a *postsocialistických žen*. Je tedy otázkou, do jaké míry autorky z českého postsocialistického kontextu tuto *diskursivní kolonizaci* v rámci svých příspěvků tematizují.

Příspěvky Hany Havelkové „A Few Prefeminist Thoughts“ a Jiřiny Šiklové „Are Women in Central and Eastern Europe Conservative?“ budu též analyzovat z hlediska používání kategorie *gender/ženy*, (sebe)reprezentace zkoumaných a zkoumajících žen v analyzovaných textech, stejně jako z hlediska pojednání o globálních mocenských vztazích – a to jak v propojení s lokální genderovou analýzou,

tak v souvislosti s diferencemi mezi ženami v rámci feministických teorií (Mohanty 1990, 2003; Ang 2003).

Tato témata se v obou textech nacházejí v souvislosti s pojednáváním o „západním feminizmu“ a vlastním analytickým zaměřením autorek na „ženy v Československu“. „Západní feminizmus“ a „západní feministickou literaturu“ prezentují obě autorky jako důležité a relevantní poznatky – jak to např. formuluje Havelková (1993a: 62, překlad M. K.²²), „odlišný a velmi bohatý myšlenkový svět, který nabízí obohacení našich znalostí a chování“ – které však zatím ještě nehrají žádnou roli. Autorky pro to vnímají dvojí důvody: na jedné straně vyžaduje etablování tohoto vědění čas a překonání jisté „kulturní izolace“ (Havelková 1993a: 62), respektive další změny ve společnosti po pádu socialistického režimu (Šiklová 1993); na druhé straně však obě autorky upozorňují na to, že příliš rychlá a nepromyšlená aplikace této formy feminizmu může vést ke špatným interpretacím zkušenosti „československých žen“. Havelková tuto problematiku ve svém příspěvku rozebírá podrobněji, jak např. ukazuje následující citace:

Avšak přijetí západních intelektuálních pokroků může vést k teoretickým nedorozuměním nebo dokonce k omylům napříč takovými tradičními humanitními obory jako politika, ekonomie, práva a etika. ... Existuje mnoho silných argumentů, že zkušenosti žen v posttotalitních společnostech tvoří základ pro jiné prakticky-filosofické přístupy k problematice žen, značně se lišící od modelu feminizmu odvozeného od politického kontextu západních společností. V každém případě je při přijímání předpřipravených konceptů vhodná velká opatrnost. (Havelková 1993a: 62–63, překlad M. K.²³)

Havelková se pak soustředí na „západní feministické koncepty“, které vnímá jako zvláště nevhodné ke zkoumání zkušenosti *postsocialistických (československých) žen*. Patří k nim rozdělení na veřejnou a soukromou sféru a jeho pevné propojení s mocenskou hierarchií mezi muži (ve veřejné sféře, kteří disponují mocí) a ženami (v soukromé sféře bez moci). Ve výsledku pak toto nerovné rozdělení moci vede k potlačování subjektivitu/identity žen ve veřejné sféře. V této souvislosti Havelková argumentuje, že toto rozdělení moci podél linie veřejné a soukromé sféry a jeho propojení s pohlavní diferencí není univerzálně použitelné, ale vychází ze „západního kontextu“ a odpovídá jen zkušenostem „západních žen“. Aplikace na zkušenosti československých žen za socialismu, ale i po pádu tohoto režimu, by tyto zkušenosti špatně interpretovala. Jak Havelková (1993a) argumentuje dále, rozdělení moci za socialismu totiž nevedlo podél linie veřejná/soukromá sféra, ale fungovalo podle stranické příslušnosti. Kvůli tomu byla ve veřejné sféře potlačena nejen subjektivita žen, ale i mužů, a soukromá sféra podle autorky poskytovala naopak především ženám unik ze stranických povinností.

Odmítání konceptů „západního feminizmu“ ze strany Šiklové a Havelkové se soustředí na hájení vlastní interpre-

tace jednání československých žen před dezinterpretací na základě mocenského vztahu podél pohlavní difference. S tím úzce souvisí specifická reprezentace československých žen v textech českých autorek, která se zásadně liší od reprezentace *postsocialistických žen* z úvodu od Funk. Jak Havelková, tak i Šiklová opakovaně zdůrazňují úmyslné rozhodnutí a téměř strategické jednání československých žen za socialismu i po pádu tohoto režimu – např. v následující citaci z textu Hany Havelkové:

Tam, kde byl subjekt ve veřejné sféře utlačován, představovala rodina pro ženy mnohem více než pro muže možnost volby a únik z politického vydírání. Ženy této příležitosti vědomě využívaly. (Havelková 1993a: 69–70, překlad M. K.²⁴)

Tato reprezentace se, se svým důrazem na sebeurčené jednání žen, diametrálně liší od reprezentace pasivních *postsocialistických žen*, které v úvodu od Funk představují oběti *genderových politik (gender politics)*. Interpretace na základě mocenského vztahu podél pohlavní difference v kombinaci s hierarchií mezi veřejnou a soukromou sférou by výše uvedenou preferenci žen pro rodinu a soukromou sféru prezentovala jako znevýhodnění žen a maskovala by význam pro samotné ženy, který Havelková zdůrazňuje.

Základ kritiky českých autorek vůči „západnímu feminizmu“ tudíž tvoří – podobně jako u „jiných“ kritických feministických hlasů – univerzalizace mocenského vztahu podél difference mezi pohlavími a v souvislosti s ní ignorace fungování jiných, lokálně relevantních mocenských vztahů. Nicméně navzdory této kritice obě autorky samy ve svých textech pracují s kategorií žen, respektive s kategorií československých a/nebo *postsocialistických žen*. V této souvislosti Havelková (1993a) i Šiklová (1993) prezentují *zkušenosti žen za socialismu*, jak československé ženy interpretovaly svou situaci a jak socialistický režim ovlivňoval život žen podobně zobecňujícím způsobem a bez ohledu na difference mezi ženami na základě sexuální orientace, věku, třídy, etnicity atd. jako Funk. Pohlavní difference v pojetí Havelkové a Šiklové však není propojena s mocenskou hierarchií a analyticky relevantní se jeví pouze moc ze strany socialistického režimu.

Přestože se se problematizace přístupu „západního feminizmu“ ze strany českých autorek obsahově podobají jiným kritickým feministickým hlasům, její následky se zásadně liší (srov. také Kodičková 2002): Jiné kritické feministické hlasy propojují své kritiky západních feministických teorií s kritikami globálních kapitalistických a politických mocenských vztahů a požadují genderovou analýzu, která je s to uchopit mechanismy genderu v propojení s důsledky těchto dynamik na lokální úrovni. Součástí těchto kritik je pak zároveň tematizace role *západních* feministických teorií a analýz v reprodukci těchto mocenských vztahů (viz Mohanty). České autorky ani nevyslovují takovou širší kritiku ani nepožadují změny – jde jim totiž o uznání historické difference

(a jejich důsledků v současnosti), která je – tak jak ji prezentují Havelková a Šiklová – tematicky naprosto oddělená od záležitostí a analýz „západního feminismu“, který vysvětluje mocenské vztahy prostřednictvím pohlavní difference.

V textech českých autorek se pak řeší spíše otázka „západní feminismus“ *ano, nebo ne*, respektive *kdy*. Přitom je „západní feminismus“, jak v pojetí Funk, i tady – oproti definici Mohanty – esencialisticky propojen s konkrétními geografickými místy a regiony (bývalý *západní blok*), stejně tak jako s feministkami pocházejícími z těchto kontextů. Podobně jako v úvodu od Funk i v textech od Havelkové a Šiklové je „západní feminismus“ ztotožněn mimo jiné s koncepcí *genderu ve smyslu pohlavní difference* a v této formě představuje nejen jediný referenční bod, ale také jednolitý celek, bez alternativ, historického vývoje a vnitřních diskusí. Z toho pak vyplývá rozhodnutí buď „západní feminismus“ v dané formě, nebo – v případě neaplikovatelnosti konceptů „západního feminismu“ – žádný feminismus. V této souvislosti české autorky vycházejí spíše ze změny lokálních, postsocialistických kontextů směrem k větší podobnosti se *západním* světem (na základě úspěšné transformace), která zároveň přináší aplikovatelnost konceptů „západního feminismu“ v budoucnosti – to mimo jiné znázorňuje titul příspěvku Hany Havelkové ve smyslu úvah před feminismem stejně jako následující citace z textu Jiřiny Šiklové:

Ženské hnutí bude v blízké budoucnosti motivováno potřebou žen hájit své vlastní zájmy, což bude značně ovlivněno západním feminismem. Mladé ženy a studentky, již konfrontované s feministickými myšlenkami, je budou transplantovat do místních podmínek, tak jako se to snažím dělat já. Nebudou však moci ovlivnit početnější věkovou skupinu starších žen, které nejsou schopny změnit své myšlení. Nové generace žen budou žít za podmínek bližších jejich západním protějškům, a proto pro ně feministické hnutí bude více atraktivní. (Šiklová 1993: 81, překlad M. K.²⁵)

Feministické analýzy a feministický aktivismus se takto posouvají do budoucnosti, po ukončení transformace, kdy nová generace žen bude žít ve spíše *západních* podmínkách.

Toto výhradní zaměření na uznání relevance historické zkušenosti a jejich (předpokládaných) důsledků pro jednání žen v současnosti do jisté míry zabraňuje tematizaci genderových a dalších mocenských dynamik v rámci transformačního procesu. Tím, že se jednání (kolektivu) žen za socialismu a po něm vysvětluje buď prostřednictvím socialistického režimu, nebo individuálním (strategickým) jednáním, nezůstává místo pro lokální analýzy genderových mechanismů (ve smyslu přístupu Joan W. Scott) s ohledem jak na historickou zkušenost, tak i na difference mezi ženami na základě sexuální orientace, věku, třídy, etnicity atd., ani pro propojení takových analýz s kritickou reflexí globálních ekonomických a politických procesů, které např. působí

v rámci transformačního procesu. Tudíž „propagace“ feministických analýz, omezených na *gender ve smyslu pohlavní difference* (jako např. v případě Funk, ale i dalších mezinárodních feministických sborníků z této doby²⁶), vyvolávala u analyzovaných českých autorek reakci, která v důsledku vede k přehlížení jak genderových aspektů historických zkušeností místních žen, tak i současných zkušeností žen v rámci transformace.²⁷ Z tohoto hlediska se i zaměření těchto autorek na feministické koncepty související s koncepcí *genderu jako pohlavní difference* jeví jako reakce na feministické přístupy, které se např. v uvedených sbornících prezentují, a interakce s nimi.²⁸

V souvislosti s otázkou, proč české autorky kromě historické zkušenosti žen netematizují zároveň i současnou situaci lokálních žen (např. ve smyslu globálních ekonomických a politických souvislostí), ani nekritizují „západní feminismus“ v duchu Mohanty jako feminismus reprodukcí globální mocenské vztahy, se však otevírá ještě další interpretační rovina, a to ve formě kritické reflexe kategorií „Východ“ a „Západ“. Texty českých autorek totiž neobsahují žádnou reflexi vlastní geopolitické pozice, která by aktivně tematizovala mocenské vztahy mezi „Východem“ a „Západem“. Implicitně však, podobně jako Funk ve svém příspěvku, uznávají hierarchii mezi „Východem“ a „Západem“ jako danou. Zaměření obou textů je jasně „západní“ – např. Havelková (1993a: 62) popisuje „západní feminismus“ jako „odlišný a velmi bohatý myšlenkový svět, který nabízí obohacení našich znalostí a chování“; Šiklová píše o budoucí relevanci „západního“ feminismu a o tom, že předpokládaným výsledkem transformace je společnost podle „západního“ vzoru. V této logice není diskursivní kolonizace *postsocialistických žen* prostřednictvím „západního feminismu“ (ve smyslu Mohanty 2003), jak se např. jeví v úvodu k analyzovanému sborníku, vnímána jako výkon moci, ale jako projev uznané nadřazenosti. V tom spočívá další zásadní rozdíl českých kritických hlasů ve srovnání s jinými feministickými hlasy, které mimo jiné sledují cíl kriticky takoveto mocenské vztahy reflektovat a měnit. V této souvislosti je klíčové porozumět rozdílům v globální mocenské pozici mezi analyzovanými českými a *jinými* feministickými hlasy.

Feminismus na „šikmém ploše Východ – Západ“

Vývoj symbolické roviny kategorií *Východ* a *Západ*, která přesahuje prosté geografické pozice a proměnila tyto kategorie v mocný nástroj globálního umístění, má svůj původ v době osvícenství. Jak upozorňuje např. Stuart Hall (1992) ve své stati „The West and the Rest: Discourse and Power“, „Západ“ představuje historický konstrukt, který odkazuje na „moderní“ společnost, která se vyvíjela v Evropě 16. století, a odkazuje na model společnosti, jež je industrializovaná, urbanizovaná, kapitalistická a sekulární. V propojení s pojmem „civilizace“ se tento historicky specifický druh společnosti stal měřítkem v tehdejšímu procesu objevení, mapování a definování cizích národů a kultur. Přičemž odlišnosti evropských společností byly interpretovány

jako dosažení a milníky na domněle jednotné cestě k civilizaci. Prototyp cíle této cesty ztělesňoval „Západ“. „Zbytek“ v této dichotomii reprezentoval *to Druhé (the Other)* ve smyslu negace všech pozitivních vlastností *civilizovaného* „Západu“, a tím upevnil přední globální postavení „Západu“. Na této globální mapě mocenských pozic ovšem pozice „Východní Evropy“ nebyla považována za součást přímé opozice ve smyslu *Druhé* (pozice, ze které mluví jiné kritické feministické hlasy). Měla specifickou pozici, kterou Hall označuje jako *vnitřní Druhé* (internal other) a kterou Larry Wolff (1994) ve své knize *Inventing Eastern Europe* rozebírá podrobněji. Je to pozice *mezi*, která se vyznačuje paradoxem zahrnutí a současného vyloučení: v době osvícenství byla „Východní Evropa“ považována za součást Evropy, sice ne tak vyspělou jako „Západní Evropa“, nicméně *na cestě* k této vyspělosti. Tato pozice *mezi* byla v době osvícenství zásadní k etablování a upevňování hegemonie „Západní Evropy“.

Existence geograficky jasně identifikovatelné skupiny socialistických zemí v době studené války (východní blok) podle Wolffa (1994) zásadním způsobem přispěla k reifikaci „Východní Evropy“ jako skutečně existující entity. Jako zpochybnění této jednoduše se v průběhu 80. let 20. století vyvíjela diskuse o „Střední Evropě“ jako oblasti, která kulturně nepatří do „východního bloku“, ale je více propojena se „Západem“ (např. Milan Kundera v roce 1984 v eseji „Tragédie Střední Evropy“) (Meleggh 2006; Todorova 1997). Koncept „Střední Evropy“ a uznání hierarchie Východ – Západ s ním spojené měl v této době podle Marie Todorové (1997) emancipační charakter – orientace na Západ a přání „vrátit se do Evropy“ znamenal především získat nezávislost na Sovětském svazu.

Podle Attily Meleggha (2006) však po pádu socialistických režimů v průběhu 90. let 20. století nabyly tyto myšlenky aktuálního politického a ekonomického významu ve formě diskursu, který označuje „East-West slope“ („šikmá plocha Východ – Západ“): ten umožnil snadnou reintegraci postsocialistických zemí do světové ekonomiky a nabídl interpretaci politických změn spojených s pádem socialistických režimů jako „návratu do Evropy“, a tudíž k „Západu“ na základě podmínek „Západu“. V procesu tohoto návratu je zásadní dodržování stanovených „západních“ podmínek (např. k ekonomické a politické transformaci) a ve spojení s tím jasné odvrácení se od veškerých „východních“ vlivů a tím překonání „východní“ odlišnosti. V logice diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ se za analýzou rozdílů mezi „Východem“ a „Západem“ skrývají mocenské vztahy, které se neprezentují jako důsledky hodnocení z pozice „Západu“ (na základě „západních“ podmínek), ale jako objektivní rozdíly, které vyjadřují „jinakost“ „Východu“. Užítí kategorií *Východ/Západ* jako popisných prostých geokulturních rozdílů je tudíž současně předpokladem a výsledkem diskursu „šikmé plochy Východ – Západ“ a (re)produkuje pozici postsocialistických zemí ve smyslu „na cestě k západní vyspělosti“.

Z hlediska logiky diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ a specifické pozice, kterou pro postsocialistické kon-

texty vytváří, lze identifikované rozdíly mezi analyzovanými českými autorkami a kritikami *jiných* feministických hlasů, stejně jako postavení „západního“ feminismu uchopit jako silné projevy tohoto diskursu v rámci analyzovaných textů českých autorek. Musely do jisté míry řešit dilema: na jedné straně uznávaly relevanci poznatků ze *Západu*, na druhé straně však v těchto diskusích narážely na historickou omezenost feministických konceptů, prezentovaných pod značkou *západní*. Místo změny těchto konceptů však odkazovaly na (nutné) překonání *východní* odlišnosti, a tudíž možnosti fungování *západních* konceptů v budoucnu. *Nezápadní* poznatky, které jsou navíc spojené s „třetím světem“, jako např. *jiné* kritické feministické hlasy, se v kontextu diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ mohou jevit jako potenciální potvrzení *východní* jinakosti, a tudíž jako nežádoucí poznatky. Působení diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ lze také identifikovat v textech od Funk. Její přístup v rámci sborníku lze charakterizovat jako *feministickou pomoc na cestě k západní vyspělosti* v rámci a za podmínek „západního feminismu“ (prezentovány bez alternativ, vnitřních kritik a historického vývoje). *Západním feministickým standardem* pro nově vznikající postsocialistický feminismus se přitom stává uchopení *genderu ve smyslu pohlavní difference*, jak ho Funk používá ve svém úvodu – koncept, ke kterému už v době vzniku sborníku existovala celá řada kritik a alternativ (např. ve formě přístupu J. W. Scott). Kromě toho její snaha vypořádat se s (mocenskou) *diferencí postsocialistických žen* ve smyslu „harmonie v rozmanitosti“ (Ang 2003) pak nejenže reprodukuje hierarchii *Východ–Západ*, ale zastírá i vlastní podíl práce Funk na její reprodukci.

Za hranice feministických diskusí mezi Východem a Západem

Na základě předchozí analýzy lze tedy shrnout, že *feministické diskuse mezi Východem a Západem* vznikly v rámci sborníku *Gender Politics and Post-Communism* na základě spolupůsobení nereflektovaného použití kategorií *ženy* a *genderu* (ve smyslu *pohlavní difference*) s diskursem „šikmá plocha Východ – Západ“. Toto nereflektované použití kategorií *ženy* a *genderu* bylo přitom prezentováno a vnímáno jako reprezentující jednotný „západní feminismus“ bez historického vývoje, vnitřních kritik a alternativ, který byl navíc esencialistickým způsobem propojen s konkrétními geografickými místy a regiony (bývalý západní blok), stejně jako s feministkami pocházejícími z těchto kontextů. Prostřednictvím diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ se pak toto pojetí „západního feminismu“ stalo *západním feministickým standardem* pro vývoj feministických analýz a feministického aktivismu v postsocialistických kontextech. Analyzované české autorky v souladu se svou vývojovou pozicí v rámci diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ tento standard uznaly, zároveň však poukázaly na historickou omezenost prezentovaných konceptů. Tím analyzované české autorky – stejně tak jako Drakulić ve své kritické eseji vůči Funk – problematizovaly podstatu feministických přístupů, které

se v souvislosti se zkoumáním postsocialistických kontextů používaly. Ve svém příspěvku *Feminism East and West* však Nanette Funk tyto kritiky zásadním způsobem reinterpretovala jako projevy „východní difference“ (v interpretačním rámci diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“) a tím posunula ohnisko diskuse k diferencím mezi *Východem a Západem*, se kterými se snaží zároveň vypořádat ve smyslu „harmonie v rozmanitosti“ (Ang 2003), když argumentuje pro jejich vyřešení prostřednictvím uznání, vzájemného porozumění a dialogu.

Tato interpretace se pak v dalším vývoji diskusí stala dominantní. Další úvahy k danému tématu totiž navazují a odkazují především na tuto interpretaci *odmítání západního feminismu* (jako celku) a v jejím duchu se soustředí na hledání a zkoumání mocenských a dalších diferencí mezi *Východem a Západem* – srov. např. Busheikin (1997), Šiklová (1995, 1997, 1998), Havelková (1997, 1999, 2000), Frunzä, Văcărescu (2004), Slavova (2006), Snitow (2006), úvod k Johnson a Robinson (2007), Funk (2007) – jak jsem ukázala už v úvodu článku, často s odkazem na sborník Nanette Funk a její příspěvek *Feminism East and West*. Tento vývoj poukazuje na široké působení a silný vliv diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“, který nejen že tvoří základ interpretace Funk, ale zároveň také usnadňuje její recepcce. Přitom zůstává zachováno i esencialistické uchopení *západního feminismu*, které se už dále nezkoumá. Dané diskuse takto neustále (re)produkují mocenské vztahy, ze kterých vlastně vznikly.

Kromě toho přehlížejí, že se původní důvod ke kritice feministických analytických přístupů (které byly ztotožněny se *západním feminismem*) z feministických prací zaměřených na postsocialistické kontexty postupně vytratil. Jako příklad zde mohou sloužit tři mezinárodní feministické sborníky, které vyšly na začátku 21. století. Ve svých koncepcích (na základě úvodu) totiž uchopují gender jako analytickou kategorii ve smyslu J. W. Scott, respektive pracují s jinými poststrukturalistickými přístupy, nebo dokonce odkazují na jiné kritické feministické hlasy – k nim patří např. Gal, Kligman (2000a), Lukić, Regulska, Završek (2006), Johnson, Robinson (2007). Tímto posunem *feministické diskuse mezi Východem a Západem* ztratily svou (původní) podstatu.

Tuto změnu lze však vnímat jenom prostřednictvím neesencialistického pojetí „západního feminismu“, tak jak ho zavedla Mohanty (2003) v souvislosti s analýzou *diskursivní kolonizace*. Namísto *původu* autora/autorky, respektive teoretických přístupů a metod, je z tohoto hlediska zásadní tematizovat *dopady* používaných teoretických přístupů a metod, mimo jiné z hlediska reprodukce globálních mocenských vztahů. Jinými slovy je to posun těžiště diskuse od řešení difference podél linie *Východ/Západ* k řešení potenciální reprodukce globálních mocenských vztahů prostřednictvím mainstreamových feministických analytických přístupů, který s ohledem na prezentovanou analýzu vede za popsané hranice *feministických diskusí mezi Východem a Západem*. Že taková tematizace potenciálního propo-

jení moci/vědění v mezinárodních feministických pracích zabývajících se postsocialistickými kontexty stále chybí, ukazuje např. sborník Johnson, Robinson (2007), který se přes svou sofistikovanou genderovou koncepci identifikuje s *feministickými diskusemi mezi Východem a Západem* a reprodukuje je.²⁹ Tato nereflektovaná reprodukce nejen těchto diskusí, ale i mocenské hierarchie s nimi spojené (v interpretačním rámci diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“) pak neponechávají místo pro komplexnější uchopení působení globálních mocenských vztahů, a to jak v rámci feministických teorií, tak i v mezinárodní feministické komunitě. Z tohoto hlediska je kritická reflexe těchto diskusí a jejich dopadů, o které jsem se v tomto článku snažila, klíčová ještě dnes, kdy už jsou *feministické diskuse mezi Východem a Západem* v rámci českého genderového diskursu dávno uzavřené. Pohybujeme se totiž – možná ještě více než tehdy – v mezinárodní feministické akademické komunitě, kde fungují globální mocenské vztahy, jež se mohou reprodukovat prostřednictvím obecně uznávaných metodologií a přístupů mainstreamového feminismu. Tyto mocenské vztahy zároveň také mohou různými způsoby ovlivňovat vnímání poznatků z různých kontextů.

Literatura

- Ang, I. 2003. „I'm a Feminist but ... 'Other' Women and Postnational feminism.“ Pp. 190–206 in Lewis R., Mills, S. (eds.). *Feminist Postcolonial Theory: A Reader*. New York: Routledge.
- Benita, R. 2004. *Separate Roads to Feminism. Black, Chicana, and White Feminist Movements in America's Second Wave*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Blagojević, M. 2004. „Creators, transmitters and users: women's scientific excellence at the semi-periphery of Europe.“ Pp. 135–146 in European Commission Directorate-General for Research (ed.). *Gender and Excellence in the Making*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Blagojević, M. 2004a. „Gender and Knowledge at the Balkan Semi-periphery.“ [online]. Key note speech at the *Women in Science-SEE Conference*, 19–20 October 2004, Sofia. [cit. 20. 2. 2007]. Dostupné z: <http://www.aso.zsi.at/de/women_science.html>.
- Busheikin, L. 1997. „Is Sisterhood Really Global? Western Feminism in Eastern Europe.“ Pp. 12–21 in Renne, T. (ed.). *Ana's Land. Sisterhood in Eastern Europe*. Boulder: Westview Press.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York, London: Routledge (slovensky Butler, J. 2003. *Trampoty s rodem. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt).
- Cerwonka, A. 2008. „Traveling Feminist Thought: Difference and Transculturation in Central and Eastern European Feminism.“ *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 33, No. 4: 809–832.

- Corrin, C. (ed.). 1992. *Superwomen and the Double Burden. Women's experience of change in central and eastern Europe and the former Soviet Union*. London: Scarlet Press.
- de Lauretis, T. 1987. *Technologies of gender: essays on theory, film, and fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- de Lauretis, T. 1988. „Displacing Hegemonic Discourses: Reflections on Feminist Theory in the 1980's.“ [online]. *Inscriptions*, No. 3–4. [cit. 20. 6. 2009]. Dostupné z: <http://www2.ucsc.edu/culturalstudies/PUBS/Inscriptions/vol_3-4/v3-4top.html>.
- Drakulić, S. 1993. „A Letter from the United States – The Critical Theory Approach.“ Pp. 123–132 in Drakulić, S. (ed.). *How we survived Communisms and even laughed*. New York: Harper Perennial.
- Einhorn, B. 1991. „Where Have All the Women Gone? Women and the Women's Movement in East Central Europe.“ *Feminist Review*, Vol. 39, No. 3:16–36.
- Einhorn, B. 1993. *Cindarella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's movements in East Central Europe*. London, New York: Verso.
- Focault, M. 1990. *The history of sexuality. Volume I*. New York: Vintage Books.
- Fraser, N. 2007. *Rozvíjení radikální imaginace: globální přerozdělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofia.
- Frunză, M., Văcărescu, T.-E. (eds.). 2004. *Gender and the (Post) 'East', 'West' Divide*. Romania: Limes Publishing House.
- Funk, N. 1993. „Introduction.“ Pp. 1–14 in Funk, N., Mueller, M. (eds.). *Gender politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Funk, N. 1993a. „Feminism East and West.“ Pp. 318–330 in Funk, N., Mueller, M. (eds.). *Gender politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Funk, N. 2007. „Fifteen Years of the East-West Women's Dialogue.“ Pp. 203–226 in Johnson, J. E., Robinson, J. C. (eds.). *Living Gender after Communism*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Funk, N., Mueller, M. (eds.). 1993. *Gender politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Gal, S., Kligman, G. 2000. *The politics of gender after socialism. A comparative historical essay*. Princeton: Princeton University Press.
- Gal, S., Kligman, G. (eds.). 2000a. *Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life After Socialism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Gheaus, A. 2004. „Limited Relevance. What Feminists Can Learn from the Eastern Experience.“ Pp. 1–8 in Frunză, M., Văcărescu, T.-E. (eds.). *Gender and the (Post) 'East', 'West' Divide*. Romania: Limes Publishing House.
- Ghodsee, K. 2003. „And If the Shoe Doesn't Fit? (Wear It Anyway): Economic Transformation and Western Paradigms of Women in Development Programs in Post-Communist Central and Eastern Europe.“ *Women's Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 3/4:19–37.
- Ghodsee, K. 2004. „Red Nostalgia? Communism, Women's Emancipation, and Economic Transformation in Bulgaria.“ *L'Homme. Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, Vol. 15, No. 1: 23–36.
- Griffin, G., Braidotti, R. 2002. „Introduction: Configuring European Women's Studies.“ Pp. 1–30 in Griffin, G., Braidotti, R. (eds.). *Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies*. London, New York: Zed Books.
- Hall, S. 1992. „The West and the Rest: Discourse and Power.“ Pp. 275–332 in Hall, S., Gieben, B. (eds.). *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Havelková, H. 1993a. „A Few Prefeminist Thoughts.“ Pp. 62–73 in Funk, N., Mueller, M. (eds.). *Gender politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Havelková, H. 1993b. „Patriarchy' in Czech Society.“ *Hypatia*, Vol. 8, No. 4: 89–96.
- Havelková, H. 1997. „Transitory and Persistent Differences: Feminism East and West.“ Pp. 56–62 in Scott, J. W., Kaplan, C., Keates, D. (eds.). *Transitions, Environments, Translations. Feminism in International Politics*. New York, London: Routledge.
- Havelková, H. 1999. „Women in and after 'Classless' Society.“ Pp. 69–84 in Zmroczek, C., Mahony, P. (eds.). *Women and Social Class – International Feminist Perspectives*. London: UCL Press.
- Havelková, H. 2000. „Abstract Citizenship? Women and Power in the Czech Republic.“ Pp. 118–138 in Hobson, B. (ed.). *Gender and citizenship in transition*. New York: Routledge.
- Hull, G. T., Scott, P. B., Smith, B. (eds.). 1982. *All the women are white and all the blacks are men, but some of us are brave*. New York: Feminist Press.
- Jähnert, G. et al. (eds.). 2001. *Gender in Transition in Eastern and Central Europe. Proceedings*. Berlin: Trafo-Verlag.
- Johnson, J. E., J. C. Robinson. (eds.). 2007. *Living Gender after Communism*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Kodíčková, T. 2002. „Co je nám do třetího světa aneb zpráva o analýze českých akademických genderových textů.“ *Sociální studia*, roč. 7: 69–87.
- Kolářová, M. 2010. „Od globálního sesterství k transnacionálnímu feminismu: výzvy ženskému hnutí ve formě kulturních odlišností a nerovností mezi ženami.“ *Gender/ Rovné příležitosti/Výzkum*, roč. 11, č. 1: 30–40.
- Letherby, G. 2003. *Feminist research in theory and practice*. Philadelphia, PA: Open University Press.
- Lloyd, M. 2005. *Beyond identity politics: feminism, power & politics*. London: Sage.
- Lukić, J., Regulski, J., Zviršek, D. (eds.). 2006. *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Melegh, A. 2006. *On the East-West Slope: Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Eastern Europe*. New York: Central European University Press.

- Meyerowitz, J. 2008. „A History of ‚Gender‘.“ *The American Historical Review*, Vol. 113, No. 5: 1346–1356.
- Mohanty, C. T. 1990. „On Race and Voice: Challenges for Liberal Education in the 1990s.“ *Cultural Critique*, Vol. 14: 179–208.
- Mohanty, C. T. 2003. *Feminism Without Borders. Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham, London: Duke University Press.
- Mohanty, C. T. 2007. „Očima Západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy.“ Pp. 312–339 in Oates-Indruchová, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit. Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: SLON.
- Moraga, C., Anzaldúa, G. E. (eds.). 1981. *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. Watertown, Mass.: Persephone Press.
- Mudure, M. 2004. „A Zeugmatic Space: East/Central European Feminisms.“ Pp. 1–10 in Frunză, M., Văcărescu, T.-E. (eds.). *Gender and the (Post) ‚East‘, ‚West‘ Divide*. Romania: Limes Publishing House.
- Muharska, R. 2005. „Silences and Parodies in the East-West Feminist Dialogue.“ *L'Homme. Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, Vol. 16, No. 1: 36–47.
- Redstockings. 1969. *Redstockings Manifesto*. [online]. [cit. 20. 6. 2010]. Dostupné z: <http://www.redstockings.org/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=103>.
- Renne, T. (ed.). 1997. *Ana's Land. Sisterhood in Eastern Europe*. Boulder: Westview Press.
- Rueschemeyer, M. (ed.). 1994. *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. Armonk, New York: M. E. Sharp Inc.
- Scott, J. W. 1986. „Gender: A Useful Category of Historical Analysis.“ *The American Historical Review*, Vol. 91, No. 5: 1053–1075.
- Scott, J. W. 1993. „Women's History.“ Pp. 234–257 in Kaufman, L. S. (ed.). *American Feminist Thought at Century's End. A Reader*. Cambridge, MA, Oxford, UK: Blackwell.
- Scott, J. W., Kaplan, C., Keates, D. (eds.). 1997. *Transitions, Environments, Translations. Feminism in International Politics*. New York, London: Routledge.
- Slavova, K. 2006. „Looking at Western Feminisms through the Double Lens of Eastern Europe and the Third World.“ Pp. 245–264 in Lukić, J., Regulska, J., Završsek, D. (eds.). *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Snitow, A. 2006. „Cautionary Tales.“ Pp. 287–298 in Lukić, J., Regulska, J., Završsek, D. (eds.). *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Šiklová, J. 1993. „Are Women in Central and Eastern Europe Conservative?“ Pp. 74–83 in Funk, N., Mueller, M. (eds.). *Gender politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Šiklová, J. 1995. „Inhibition Factors of Feminism in the Czech Republic after the 1989 Revolution.“ Pp. 33–43 in Čermaková, M. (ed.). *Women, Work and Society*. Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Šiklová, J. 1997. „Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic.“ *Social Research*, Vol. 64, No. Summer: 258–280.
- Šiklová, J. 1998. „Why We Resist Western-Style Feminism.“ *Transitions*, January: 30–35.
- Šiklová, J. 1999. „Why Western Feminism Isn't Working in the Czech Republic.“ [online]. *Feminist Theory Website: Feminism in Czech Republic, Part 4*. [cit. 12. 5. 2003]. Dostupné z: <<http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz4.html>>.
- Todorova, M. 1997. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Watson, P. 1997. „Civil Society and the Politics of Difference in Eastern Europe.“ Pp. 21–29 in Scott, J. W., Kaplan, C., Keates, D. (eds.). *Transitions, Environments, Translations. Feminism in International Politics*. New York, London: Routledge.
- Watson, P. 2001. „Gender and Politics in Postcommunism.“ Pp. 37–48 in Jähnert, G et al. (eds.). *Gender in Transition in Eastern and Central Europe. Proceedings*. Berlin: Trafo-Verlag.
- Wejnert, B., Spencer, M., Drakulić, S. (eds.). 1996. *Women in Post-Communism. Research on Russia and Eastern Europe*. Greenwich, London: Jai Press Inc.
- Wöhrer, V. 2004. „Border Crossers. Gender Discourses Between ‚East‘ and ‚West‘.“ Pp. 1–14 in Frunză, M., Văcărescu, T.-E. (eds.). *Gender and the (Post) ‚East‘, ‚West‘ Divide*. Romania: Limes Publishing House.
- Wöhrer, V. 2006. *GrenzgängerInnen. Genderforschung zwischen Kapitalismus und (Post-) Sozialismus*. Dissertation zur Erlangung des Doktorinnengrades der Philosophie an der Fakultät für Sozialwissenschaften der Universität Wien. Nепublikovaný manuskript.
- Wolff, L. 1994. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.

Poznámky

- 1 Ráda bych poděkovala všem recenzentům/recenzentkám za podnětné připomínky a všem, kteří mě podporovali při zpracování tohoto článku.
- 2 Problematizace a kritická reflexe symbolické roviny pojmů *Východ/Západ*, *Východní Evropa*, *východní/západní* je součástí tohoto článku. Psaním velkých písmen a/nebo kurzivou těchto pojmů (s výjimkou citací), které se hojně používají v literatuře, na kterou odkazují a kterou budu analyzovat, chci vyjádřit, že se u těchto pojmů nejedná o prostá geografická označení.
- 3 Vývoj a kritická reflexe používání kategorie žen v rámci feministických teorií tvoří součást tohoto článku, než se však dostanu k těmto kritikám, používám pojem ženy tak, jak se používá v literatuře, se kterou pracuji.

4 Srov. např. Šiklová (1993, 1995, 1997, 1998, 1999) a Havelková (1993a, 1993b, 1997, 2000).

5 Takové příspěvky lze najít např. v následujících mezinárodních sbornících: Funk, Mueller (1993); Renne (1997); Scott, Kaplan, Keates (1997); Frunză, Văcărescu (2004); Lučić, Regulska, Zaviršek (2006); Johnson, Robinson (2007).

6 Srov. např. Funk (1993), Einhorn (1991, 1993), Šiklová (1993, 1995, 1997, 1998, 1999), Slavova (2006).

7 Srov. např. Funk (1993a, 2007), Drakulić (1993), Blagojević (2004, 2004a), Havelková (1993a, 1993b, 1997, 2000), Šiklová (1993, 1995, 1997, 1998), Gheaus (2004), Mudure (2004), Muharska (2005).

8 Srov. např. Funk (1993a, 2007), Drakulić (1993), Blagojević (2004, 2004a), Havelková (1993a, 1993b, 1997, 2000), Šiklová (1993, 1995, 1997, 1998), Gheaus (2004), Mudure (2004), Muharska (2005).

9 Srov. např. Funk (1993a, 2007), Havelková (1997, 2000), Busheikin (1997), Watson (1997), Gal, Kligman (2000), Ghodsee (2003, 2004), Blagojević (2004, 2004a), Wöhrer (2004, 2006), Cerwonka (2008).

10 Srov. např. Funk (1993a, 2007), Havelková (1997), Busheikin (1997), Gal, Kligman (2000), Slavova (2006), Muharska (2005).

11 Srov. např. Muharska (2005), Snitow (2006), Slavova (2006), Funk (2007).

12 Cerwonka (2008: 810–813; pozn. 1 a 3), Funk (2007: pozn. 7–31), Gal and Kligman (2000: kapitola 5, pozn. 14–16), Blagojević (2004: pozn. 6), Frunză a Văcărescu (2004: 1) a Busheikin (1997: pozn. 2).

13 Pojmem „jiné kritické feministické hlasy“ odkazuje na feministické práce, které v hlavním proudu feministického teorizování byly a často jsou marginalizovány (podrobnosti k této marginalizaci viz dále v článku). Staly se viditelnými v průběhu 80. let 20. století a problematizovaly především pojetí „ženy“ jako jednoduté kategorie (podrobnosti k této kritice viz dále v článku). Patří mezi ně např. kritika žen jiné barvy pleti než bílé (anglický pojem *Women of Color* volně sdružuje kritické feministické hlasy žen afroamerických, afrických, asijských, karibských, *chicana* [mexických žen v USA], latinskoamerických, indiánských a jihoasijských) a žen z postkoloniálních kontextů. Jejich kritiky, přístupy a pozice však nejsou homogenní, zaznívaly pod různými označeními a kromě etnicity/rasy a globálních mocenských vztahů tematizovaly také třídu, sexuální orientaci/identitu, věk atd.

14 Pojmem *mainstream* neboli *hlavní proud* feministických teorií odkazují na analytické přístupy a teorie v jisté době obecně uznávané v rámci feministické akademické komunity. Jak upozorňují např. Gabriel Griffin a Rosi Braidotti (2002: 2–8), v rámci mezinárodní feministické akademické komunity jasně převládají poznatky z angloamerického kontextu. Autorky tento přední vliv vysvětlují nejen na základě jazykových důvodů (angličtina jako obecně uznávaný jazyk pro mezinárodní komunikaci), ale také na základě odlišného vývoje týkajícího se institucionalizace genderových a ženských studií.

Zatímco ve Spojených státech amerických vznikly první univerzitní programy už v průběhu 70. let 20. století, v evropském kontextu tento vývoj vypadal jinak a dodnes z toho vyplývá jistý předstih v publikacích atd.

15 Jak ukazuje Joanne Meyerowitz ve své stati „A History of ‚Gender‘“, od doby, kdy JSTOR začal v roce 1997 zpřístupňovat vědecké články online, byl článek Joan W. Scott požadován více než 38 000krát a stal se nejčastěji prohlíženým a tisknutým článkem, který je na JSTOR v rámci časopisu *American Historical Review* přístupný (Meyerowitz 2008: 1346).

16 What are the issues, problems, and obstacles facing women in post-communism?

17 (...) in creating a public discourse about women, one shaped by women themselves and committed to helping women become subjects on their own behalf.

18 [...] post-communist women are responding to their own, very distinct conditions, both material and cultural. Such conditions include the fact that these societies hailed the equality of women as a *fait accompli* which served to legitimate socialism (Petrova [Bulgaria]; Havelkova [Czechoslovakia]). Finally, post-communist women's writings and activities arise in the context of, and in response to, Western feminism. Their writing is often stimulated and based on knowledge of Western feminist literature and direct contact with Western feminists, whose concerns and discourse they appropriate, reject, or transform.

19 The transformations to post-communism must be predicated on a feminist commitment to the equal worth and dignity of women's lives, East and West. Western feminism must raise its voice loudly, make its presence felt, share its knowledge, and aid and abet the development of post-communist feminism and women's independent organizations.

20 [...] real structural power and economic imbalances between Eastern and Western women and the societies of which they are a part.

21 In many cases, defensiveness, resentment, and retaliation are the response by post-communist women, again constrained by the need to accommodate themselves to the new hierarchies into which they are plunged.

22 (...) a different and a very rich world of thought, which offers to enrich our knowledge and behavior.

23 But acceptance of Western intellectual advances may lead to theoretical misunderstandings or even errors across such traditional philosophical disciplines as politics, economics, law, and ethics. ... There are many strong arguments that women's experiences in post-totalitarian societies constitute the basis for a different practical-philosophical approach to the women's issue, one that differs considerably from the model of feminism derived from the political context of western societies. In any case, it is advisable to be extremely cautious when directly adopting ready-made concepts.

24 Where the subject was oppressed in the public sphere, the family represented for the woman, much more than

the man, the possibility of choice and escape from political blackmail. Women consciously made use of this opportunity.

25 A women's movement will be motivated in the near future by women's need to defend their own interests, and it will be considerably influenced by Western feminism. Young women and students, already confronted by feminist ideas, will transplant these to local conditions, as I am trying to do. They will not be able, however, to influence the more numerous cohort of older women who are unable to change their thinking. The new generations of women will be living under conditions closer to those of their Western counterparts; therefore, the feminist movement will be more attractive to them.

26 Srov. např. Corrin (1992), Rueschmeyer (1994) a Wejnert, Spencer, Drakulić (1996)

27 např. Peggy Watson (1997, 2001) upozorňuje na riziko, že propagace feministických analýz omezených na gender ve smyslu pohlavní difference vede k feministickým analýzám, které přehlíží důležité nerovnosti např. na základě třídy a etnicity, které jsou součástí „západního“ kapitalismu a liberální demokracie, a tak v postsocialistických kontextech nabývají v průběhu transformace na významu.

28 Práce analyzovaných českých autorek však neobsahují přímé odkazy na tyto práce.

29 Sborníky Gal, Kligman (2000a) a Lukić, Regulska, Završek (2006) se sice neidentifikují s *feministickými diskusemi mezi Východem a Západem*, a kromě toho dokonce tematizují propojení a komplexní vzájemné mocenské vztahy mezi Východem a Západem mimo interpretační rámec diskursu „šikmá plocha Východ – Západ“ (srov. také Gal, Kligman 2000). Tento pohled však nevyužívají ke kritické reflexi *feministických diskusí mezi Východem a Západem*, ani ho nepropojují s možným působením *moci/vědění* prostřednictvím feministických analytických přístupů.

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2012

Mgr. Martina Kampichler, Ph.D., vyučuje na oboru genderových studií na FSS MU. Ve své disertační práci se zabývala vývojem feministických a genderových teorií v postsocialistických kontextech a zkoumala diskursivní procesy spojené s tvorbou teorií a otázkou, jak jsou tyto procesy propojeny s (re)produkcí globálních mocenských vztahů a hierarchizací. Korepondenci zasílejte na adresu: 133618@mail.muni.cz.

Hašková, Hana, Saxonberg, Steven (eds.), Mudrák, Jiří. 2012. *Péče o nejmenší: Boření mýtů*. Praha: SLON.

V roce 2012 vyšla v koedici Sociologického nakladatelství SLON a Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., kniha *Péče o nejmenší: Boření mýtů*, která se věnuje otázkám péče o malé děti, a konkrétně mýtům, které se v této oblasti tradují. Jen málokterá oblast veřejné politiky je totiž opředena tolika mýty jako právě péče o malé děti. Tyto mýty blokují rozvoj společenské diskuse, která by se opírala o poznatky soudobých mezinárodně uznávaných vědeckých studií více než o ideologické argumenty. Politolog, ekonom a sociolog v jedné osobě, Steven Saxonberg, socioložka Hana Hašková a psycholog Jiří Mudrák zde předkládají empiricky podloženou kritiku sedmi hlavních mýtů o péči o malé děti reprodukováných v české společnosti. Vycházejí přitom z dlouhodobého studia a analýzy politik, diskursů a praxe péče o děti v historické a mezinárodní perspektivě. Zároveň uplatňují i zkušenost vlastního rodičovství a dětství v pěti společnostech s velmi odlišným vývojem politik, diskursů i praxe péče o malé děti – v České republice, Maďarsku, Německu, Spojených státech amerických a ve Švédsku. Cílem knihy je odhalit a diskreditovat ty mýty, které na české politické a mediální scéně neustále přežívají a blokují otevřenou společenskou a politickou diskusi i reformu rodinné politiky tak, aby odpovídala potřebám různých typů rodin a jejich členů a členek. Výsledky jejich zkoumání zároveň ukazují na možné cesty reformy české rodinné politiky.